

DROBNOSTI

JACQUESE JE ŠPATNĚ

This article discusses the forms of the word *Jacques*.

Četná osobní jména, mj. i francouzská, jsou v písemné podobě zakončena jinak než v podobě zvukové; zde se zaměříme na mužská jména zakončená v jedné podobě na měkkou, v druhé na tvrdou souhlásku. Mluvnice českého jazyka tradičně doporučují přidržovat se při skloňování takovýchto jmen v písemné komunikaci jejich zvukové podoby, ale nevzdalovat se zbytečně od podoby psané; tak např. *PMČ* (Karlík-Neukula-Rusínová, 2000, s. 273) píše: „Při volbě koncovky typu *pán* nebo *muž* **volíme koncovku podle výslovnosti**: *Jacques* [žak], G sg. *Jacquesa* [žaka] (...)“

V nedávné době se však objevily lingvistické práce, v nichž se konstatuje, ba i doporučuje odlišné zacházení s takovýmito jmény. Na jedné straně jde o normativně orientovanou příručku K. Sekventa a D. Šlosara (2002), v níž se doporučuje u jmen zakončených na nevslovované *-es* toto *-es* v nenominativních tvarech vynechávat i v písemné podobě, jak bývalo dříve obvyklé: *Charles – Charla, Jacques – Jacqua* apod. Recenzenti J. Zeman (2002/2003) a Jos. Šimandl (2002) toto doporučení shodně odmítli jako mimouzuální (J. Zeman s výjimkou tří jmen, u nichž je písemná podoba bez *-es* v současné češtině doložena, byť řídce: *Descartes, Jules, Yves*). Příčinou skutečnosti, že pisatelé tyto podoby neužívají, je podle našeho názoru to, že ono *-es* nevnímají jako koncovku (jako morfém), a nenacházejí tedy v příslušných jménech žádný „základ“, k němuž by podle K. Sekventa a D. Šlosara měli při skloňování připojit koncovku českou. Vyslovovanému

[žak] v povědomí uživatelů češtiny zřejmě odpovídá písemná podoba *Jacques* bez ohledu na pád. V době, která v morfologii nepřeje grafickému vzdalování nenominativních tvarů od tvaru základního (srov. Šimandl, 2001), zřejmě podoby doporučované K. Sekventem a D. Šlosarem nemají naději na opětovné prosazení.

Na straně druhé J. Zeman (2003, s. 15) zjistil analýzou mediálního úzu, že jména zakončená v písemné podobě na *-es* a v podobě zvukové na tvrdou souhlásku se ve zvukové komunikaci skloňují podle vzoru *pán*, kdežto v komunikaci písemné častěji podle vzoru *muž*. Odchylně se chová jméno *Charles*, které se mimo nominativ vyslovuje se *-s-* a skloňuje se podle vzoru *muž* v komunikaci písemné i zvukové. Ve slovníkové části své práce a v přehledu jmen přitom J. Zeman (2003, s. 23n., 117n.) genitivní tvary skloňované podle vzoru *muž* neuvádí (ovšem s výjimkou *Charlese*): nacházíme tu tvary *Jacquesa, Jul(es)a, Yv(es)a*.

Jos. Šimandl v poradenské příručce (Černá-Svobodová-Šimandl-Uhlířová, 2002, s. 50) označuje skloňování jmen typu *Jacques* v písemné komunikaci podle vzoru *pán* i podle vzoru *muž* za správné. Měkké skloňování je podle něj „libé oku“ a v některých pádech jedině možné: „[milý žán-žaku] nelze bohužel napsat jinak než *milý Jean(e)-Jacquesi*.“

Situace, v níž se výraz skloňuje (nebo i *má* skloňovat) v písemné komunikaci jinak než ve zvukové, není v oblasti deklinace cizích osobních jmen v současné češtině ojedinělá. Poprvé, pokud je nám známo, na takový případ pouká-

zal J. Zeman (1997); šlo o anglická příjmení, u nichž se ve zvukových médiích užívalo deklinace zájmené, kdežto v tištěných jmenné (*McSorleyho* × *McSorleye*) – obojí je přitom v souladu s kodifikací. Autor daný stav označil jako „disproporci“. Jos. Šimandl (2002, s. 266) charakterizoval situaci, v níž „se píše *Jacquese*, *Jacquesi*, ale čte se [žaka, žaku]“, jako „schizofrenní“. Oba tak vycházeli z předpokladu, že nesoulad mezi deklinací v písemné a zvukové formě není normální. A opravdu: teorie psaného a mluveného jazyka ani stylistické práce o mluvenosti a psanosti jako slohotvorných činitelích (J. Vachek, 1989; J. Čadil, 1993; J. Hoffmannová, 1997; S. Čmejrková, 2006; sborník *Writing vs Speaking* (Čmejrková-Daneš-Havlová, 1994); M. Jelínek, 2000; J. Chloupek a kol., 1990, aj.) se o něm nezmiňují. Bývá arci uváděno, že v prototypickém mluveném projevu se objevuje spíše nespisovné skloňování a v prototypickém písemném spisovné, avšak o to ve sledovaných případech nejde: tvary typu *Jacquesa* i *Jacquese* se objevují ve zpravodajských, publicistických a odborných projevech, příp. v beletrii, tedy vesměs ve spisovných kontextech. Ke skloňování odlišnému od skloňování ve zvukové komunikaci tedy v komunikaci písemné docházet jaksi teoreticky nemá, ale dochází. Vadí to?

Psycholinguistické výzkumy čtení (např. Field, 2003) potvrzují zkušenost naprosté většiny čtenářů, že při tichém čtení čtený text „slyšíme“, že je „vyslovován“ naším vnitřním hlasem. Nebylo zatím jednoznačně zjištěno, zda je tento vnitřní hlas prostředníkem při porozumění textu, nebo zda zaznívá až po dekodování – v takovém případě by jeho hlavní rolí bylo kompenzovat absenci suprasegmentálních zvukových prostředků v písemném komunikátu. Ale ať už je to jakkoli, je nepochybné, že během čtení dochází v kratičkém čase k převádění opticky vnímaných informací na zvukové. Možná si čtenáři tohoto článku vybaví text, který přednedávnem

koloval po českém internetu a který byl jako zajímavost otištěn v časopisech *Český jazyk a literatura* a *Čeština doma a ve světě*. Psalo se v něm (a jeho forma to názorně ukazovala), že člověk je bez potíží schopen porozumět písemnému textu, v němž jsou jednotlivá grafická slova zapsána v přesmyčkách, pokud zůstane vždy začátek a konec slova správně. Ve světle všech těchto zjištění se ukazuje, že většina čtenářů, setká-li se s tvarem *Jacquese*, se v plynulém čtení zarazí. Jediný vyslovitelný český genitivní a akuzativní tvar mužského jména *Jacques* zní [žaka]¹ – a tvar zapsaný jako *Jacquese* takto vnitřním hlasem vyslovit nelze. Koncovka [-a] se v češtině prostě nedá zapsat písmenem *e*. Pro vokativ to ovšem platí rovněž: Šimandlovo [milý žán-žaku] se v žádném případě nedá napsat *milý Jean(e)-Jacquesi*, neboť koncovku [-u] přece není možno zapsat písmenem *i*.

Nabízí se ovšem otázka, co vede pisatele k volbě tvaru *Jacquese*, když si přece i při psaní formulujeme myšlenky nejprve oním vnitřním hlasem. Je to nejspíš nepravidelnost způsobu zápisu tohoto jména (jeho nesoulad s běžnými českými pravopisnými pravidly), a tedy neautomaticnost jeho psaní. Pisatel si zřejmě vnitřním hlasem říká něco jako [jackvues], což ho pak vede k užití koncovky *-e*. Takové počínání je pochopitelné, avšak není kooperativní, a protože kultura jazykové komunikace – řečeno se Zd. Palkovou (2004, s. 98) – „začíná ochotou mluvčího vynakládat úsilí ve prospěch pohodlí posluchače“ (což platí stejně tak pro vztah pisatele a čtenáře), není ani kultivované. Jsou nepochybně i čtenáři, kteří nevědí, že *Jacques* se čte [žak], avšak ani oni užitím tvaru *Jacquese* nic nezískají. Pro ně platí, čím argumentoval M. Sedláček

¹ K. Sekvent a D. Šlosar (2002, s. 100) uvádějí jako možnou i výslovnost [žakese], ale souhlasíme s J. Zemanem (2002/2003, s. 51), že nejde o výslovnost ani uzuální, ani kultivovanou.

(1992, s. 39) ve prospěch skloňování *Anouilh* [anuj], *Anouilhe* [anuje], totiž že „[n]eobvyklá kombinace [zakončení tvarotvorného základu na jedné straně a koncovy na straně druhé] vhodně signalizuje, že je třeba zakončení jména vyslovit jinak, než je obvyklé v češtině“. Pro jména jako *Jacques*, *Jules*, *Yves*, *Descartes*, *Barthes*, *Jammes*, ale také *Anouilh* a *Auteuil*, jejichž genitivu a akuzativu znějí (bez dublet) [žaka, žila, iva, dekarta, barta, žama, anuje, oteje], platí slova M. Sedláčka (1992, s. 37): „(...) mnohá jména občan jednak slyší, jednak čte. Z toho vyplývá požadavek, aby si obě podoby jmen podle možnosti odpovídaly a také aby ten, kdo je posluchačem i čtenářem, věděl, kdy jde o totéž jméno. Většinou to znamená přihlížet v psané podobě jména více k podobě vyslovované, a to vyslovované náležitě.“ Tento požadavek je o to silnější, že – jak ukazují psycholinguvistické výzkumy – čtenář je zároveň i posluchačem (svého vnitřního hlasu). Takže *Jacquesa*, *Julesa*, *Yvesa*, *Descartesa*, *Barthesa*, *Jammesa*, *Anouilhe*, *Auteuile*. A ve vokativu, ať se to oku pisatele líbí, nebo ne, *Jacquesu*, *Julese*, *Yvese*, *Descartese*, *Barthese*, *Jammese*, *Anouilhi*, *Auteuili*!

LITERATURA

- ČADIL, J. (1993): The role of extra-linguistic means in written texts. *Slovo a slovesnost*, 54, s. 169–172.
- ČERNÁ, A. – SVOBODOVÁ, I. – ŠIMANDL, J. – UHLÍŘOVÁ, L. (2002): *Na co se nás často ptáte*. Praha: Scientia.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2006): Mluvenost a psanost. In: O. Uličný (ed.), *Přednášky z doktorandských dnů I*. Praha: FF UK, s. 55–79.
- ČMEJRKOVÁ, S. – DANEŠ, F. – HAVLOVÁ, E. (eds.) (1994): *Writing vs Speaking. Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- FIELD, J. (2003): *Psycholinguistics*. London – New York: Routledge.
- HOFFMANNOVÁ, J. (1997): *Stylistika a ...* Praha: Trizonia.
- CHLOUPEK, J., a kol. (1990): *Stylistika současné češtiny*. Praha: SPN.
- JELÍNEK, M. (2000): Stylistika. In: P. Karlík – M. Nekula – Z. Rusínová (eds.), *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 699–780.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) (2000): *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- PALKOVÁ, Z. (2004): Srozumitelnost řeči ve vztahu k spisovnosti mluvených projevů. In: E. Minářová – K. Ondrášková (eds.), *Spisovnost a nespisovnost – zdroje, proměny, perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita, s. 94–98.
- SEDLÁČEK, M. (1992): Cizí vlastní jména v češtině. In: A. Polívková – I. Svobodová (eds.), *Praktické kapitoly z českého jazyka*. Praha: Učitel'ská unie, s. 36–46.
- SEKVENT, K. – ŠLOSAR, D. (2002): *Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině*. Praha: Academia.
- ŠIMANDL, J. (2001): Počeštování a dnešní české tvarosloví. In: P. Karlík – Z. Hladká (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 3*. Praha: NLN, s. 265–275.
- ŠIMANDL, J. (2002): Jak zacházet s francouzskými jmény. *Naše řeč*, 85, s. 262–266.
- VACHEK, J. (1989): *Written language revisited*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- ZEMAN, J. (1997): Problémy se skloňováním: Stanley cup 1993 aneb McSorley, Robitaille a ti druzí. *Naše řeč*, 80, s. 81–86.
- ZEMAN, J. (2002/2003): Publikace o pravopisu, výslovnosti a skloňování francouzských vlastních jmen v češtině. *Češtinář*, 13, s. 48–53.

ZEMAN, J. (2003): *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 4. Francouzská osobní jména*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Robert Adam

Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
robert.adam@ff.cuni.cz

TUNGUZ, TUNGUZKA, TUNGUZSKÝ

This article discusses the spelling forms of the words *Tunguz*, *Tunguzka*, *tunguzský*.

Oblast okolo sibiřských řek *Podkamenná Tunguzka* a *Nižní Tunguzka* je známá kvůli pádu velkého meteoritu, který podle těchto řek nese označení *tunguzský*. V dané oblasti rovněž žije národ¹ Tunguzů. Jak ukážeme dále, u uvedených výrazů je tradiční zápis se -z-. Hojně výskyty zápisu adjektiva *tunguzský*, názvů řek *Tunguska* a označení příslušníka národa *Tungus* i na webových stránkách, jimž veřejnost důvěřuje a považuje je za prestižní (např. na stránkách Českého rozhlasu), však vedou k pochybnostem, který zápis je správný.

Současné základní jazykové příručky, tj. různá vydání *Pravidel českého pravopisu* (PČP) po r. 1993 a *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1994), tyto výrazy neuvádějí, ačkoli ve starších PČP jsou ve vydáních od r. 1957 až do 80. let 20. stol.² uváděny podoby *Tunguz – tunguzský*³, *Tunguzka*. Stejně výrazy

a jejich zápis uvádí též *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971). Kromě PČP má psaní *Tunguz – tunguzský*, *Tunguzka* zřejmě po větší část 20. století solidní oporu i v jiných než jazykových příručkách. Např. v *Ottově slovníku naučném* (1888–1909) je uvedeno psaní *Tunguzka* (název řeky), označení příslušníků národa *Tunguzové* a jiné názvy s pravidelně odvozeným přídavným jménem *tunguzský*: *Tunguzské moře*, *Tunguzské pohoří*; *Ottův slovník naučný nové doby* (1930–1943) rovněž poukazuje na psaní *Tunguz – tunguzský*, zachycuje totiž označení příslušníků národa *Tunguzové*, dále *tunguzské jazyky* a *Tunguzskou uhelnou pánev*. Tradiční psaní se -z- zachovávají též novější nejazykové příručky, ovšem s ohledem na své zaměření. Např. v *Geografickém místopisném slovníku* (1993) jsou hesla uvádějící zkoumané výrazy zapsána „v souladu s mezinárodním trendem (...) v písemné formě jazyka státu, na jehož území se geografický objekt nachází“,⁴ jde o podoby nedůsledně transliterované z ruštiny: *Nižnjaja Tunguska* (důsledně transliterovaná podoba by byla *Nižnjaja*), *Podkamennaja Tunguska*.⁵ Ve výkladovém textu hesla však autoři užívají tradiční českou podobu *Tunguzka*.

¹ Terminologie není jednotná. Některé prameny Tunguzy označují jako národ, jiné jako etnikum či etnickou skupinu.

² Z 80. let jsme měli k dispozici vydání z roku 1983, 1984 a 1988. Ve vydáních z roku 1983 a 1984 jsou zkoumané výrazy uvedeny, ve vydání z r. 1988 už nikoli.

³ PČP adjektivum uvádějí u názvu příslušníka národa, stejnou podobu by však mělo i adjektivum motivované názvem řeky *Tunguzky*.

⁴ Takto ve vysvětlivkách *Geografického místopisného slovníku*.